मेधातिथिः काण्वः। (प्रतिदैवतं ऋतुसहितं) १ इन्द्रः, २ मरुतः, ३ त्वष्टा, ४ अग्निः, ५ इन्द्रः, ६ मित्रावरुणौ, ७-१० द्रविणोदा, ११ अश्विनौ, १२ अग्निः। गायत्री

इन्द्र सोमं पिब ऋतुना त्वा विशन्त्विन्दवः। मत्सरासस्तदोकसः॥ १ ॥०१५ ॥०१

इन्द्र- मनोबलाधिदैवत इन्द्रियवशीकर। ऋतुना- उचितकाले। आत्मावरणवृत्रनाशनकाले इत्यर्थः। सोमम्- रसम्। वीर्यरसमित्यर्थः। पिब- अनुभव। यद्यपि रसो मूलत एक एव तथापि ऋतूननुसृत्य तद्रसे विविधाः प्रणाल्यो दृश्यन्ते। अस्माकमुपासनसंपन्नजीवने यद्यत्काले अस्मद्धृद्भूताः या या द्योतनशक्तयः रसमनुभवितुमर्हन्ति तत्तत्काले तत्तद्रसानुभव एव उचितः। तस्मात् कालस्य मुख्यत्वमुपासने। ऋतुः कालाधिदेवता। मत्सरासः- तृप्तिभूताः। मद तृप्तियोगे। तदोकसः- स्वस्मिन्नेव स्थिताः। इन्दवः- क्लेदनकराः। उन्दी क्लेदने। हृदयस्पर्शिन इति ध्वन्यते। त्वा- भवन्तम्। विशन्तु- प्रविशन्तु ॥१॥

मरुतः पिबत ऋतुना पोत्राद्यज्ञं पुनीतन। यूयं हि ष्ठा सुदानवः॥ १ ॥०१५ ॥०२

मरुतः- इन्द्रसहकारिप्राणविशेषाः। ऋतुना- उचितकाले। वृत्रपिहितज्ञानवेदनकाले। पोत्रात्- पोता शोधकः। शोधकः पवमानसोम एव। तस्य त्राणभूतकलशः पोत्रम्। तस्मात्। इत्याधिभौतिकम्। रसोपलब्धिस्थानादित्याध्यात्मिकम्। पिबत- तृप्तिरसमनुभवत। यज्ञम्- देवपूजां सङ्गतिकरणं दानं वा। पुनीतन- शोधयत। यूयम्। सुदानवः- शोभनदायकाः। स्थ- भवथ ॥२॥

अभि यज्ञं गृणीहि नो ग्नावो नेष्ट पिब ऋतुना। त्वं हि रत्नधा असि॥ १ ॥०१५ ॥०३

Dr. Rangani

WEBOLIM

अभि- अभितः। नः- अस्माकम्। यज्ञम्- देवपूजां सङ्गतिकरणं दानम्। गृणीहि- प्रशंस। गृ शब्दे। नेष्टः- यज्ञनेतः। ग्नावः- पत्नीसहित। ग्नाशब्दः स्त्र्यर्थे प्रयुक्त इति यास्काभिप्रायः। ऋतुना- यथोचितकाले यज्ञसमये। पिब- शान्तरसमनुभव। त्वम्- भवान्। रत्नधाः- रमणीयभावनाधारकः। असि- भवति ॥३॥

अग्ने देवाँ इहा वह सादया योनिषु त्रिषु। परि भूष पिब ऋतुना॥ १ ॥०१५ ॥०४

अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। देवान्- द्योतनशक्तीः। इह- अत्र। आ वह- प्रापय। त्रिषु योनिषु- भूर्भुवःसुवर्लोकेषु। अन्नप्राणमनःसु। सादय- स्थापय। परि- परितः। भूष- मण्डय। ऋतुना- उचितकाले। देवानयनकाले। पिब- उत्साहरसमनुभव ॥४॥

ब्राह्मणादिन्द्र राधसः पिबा सोममृतूँरनु। तवेद्धि सख्यमस्तृतम्॥ १ ॥०१५ ॥०५

इन्द्र- ऐश्वर्याधिदैवत। ब्राह्मणात्- मन्त्रभूतात्। ब्रह्मवर्चसो वा। राधसः- संसिद्धेः। राध संसिद्धौ ऋतूननु- उचितकालाननुसृत्य। सोमम्- सर्वं रसम्। पिब- अनुभव। तव- भवतः। इत्- एव। सख्यम्- सौहृदम्। अस्तृतम्- अहिंसितन्नम् ॥५॥

युवं दक्षं धृतव्रत मित्रावरुण दूळभम्। ऋतुना यज्ञमाशाथे॥ १ ॥०१५ ॥०६

धृतव्रत- नियतिधारिण्यौ। मित्रावरुण- स्नेहर्ताधिदैवते। दक्षम्- समर्थं वर्धमानं वा। दुळभम्- दुर्लभम्। यज्ञम्- देवपूजां दानं सङ्गतिकरणं वा। युवम्- युवाम्। ऋतुना- उचितकाले। श्रद्धोदयकाले इत्यर्थः। आशाथे- व्याप्नुथः। अशू व्याप्तौ ॥६॥

द्रविणोदा द्रविणसो ग्रावहस्तासो अध्वरे। यज्ञेषु देवमीळते॥ १ ॥०१५ ॥०७

Dr. Ranganji

WEBOLIM

द्रविणोदाः- संपद्दायकाः। द्रविणसः- संपद्दानार्थं संपदिच्छवः। अध्वरे- अहिंसाभूतकर्मणि। नञस्तद्विरोधित्वात् सर्वभूतहितकर्मणीति भावः। ग्रावहस्तासः- सोमाभिषवसाधनपाषाणहस्ता इत्याधिभौतिके। ग्रावाणो रसोपलब्धिस्थानस्य प्रतीकाः। तद्धारिण इत्याध्यात्मिके। यज्ञेषु- सङ्गतिकरणेषु पूजायां दाने च। देवम्- द्योतकम्। ईळते- मन्त्रैः स्तुवन्ति। ईड स्तुतौ ॥७॥

द्रविणोदा ददातु नो वसूनि यानि शृण्विरे। देवेषु ता वनामहे॥ १ ॥०१५ ॥०८

यानि। वसूनि- स्थितिनिबन्धकभावनानि। वसु स्तम्भे। शृण्विरे- चिदाकाशे इन्द्रियातीते श्रूयन्ते। अनुभूयन्ते। तानि। नः- अस्माकम्। द्रविणोदाः- संपद्दायकः। ददातु। ता- तानि। देवेषु- द्योतनशक्तिषु इन्द्रावरुणादिषु। वनामहे- संभजामः। वन संभक्तौ ॥८॥

द्रविणोदाः पिपीषति जुहोत प्र च तिष्ठत। नेष्ट्रादृतुभिरिष्यत॥ १ ॥०१५ ॥०९

द्रविणोदाः- संपद्दायको देवः। नेष्ट्रात्- नेतुरुपासकात्। पिपीषति- रसमनुभवितुमिच्छति। प्र- प्रकर्षेण। जुहोत- वेदिस्थाग्नये हव्यदानं कुरुत। चित्तस्थसर्वभूतहितक्रतवे भावनादानं कर्मदानं वा कुरुत। तिष्ठत- तस्मिन्नेव उपासने तिष्ठतेत्यर्थः। ऋतुभिः- भिन्नभिन्नकालाननुसृत्य। इष्यत- तदेवोपासनमिच्छत। इष इच्छायाम् ॥९॥

यत्त्वा तुरीयमृतुभिर्द्रविणोदो यजामहे। अध स्मा नो ददिर्भव॥ १ ॥०१५ ॥१०

द्रविणोदः- हे संपद्दायक देव। यत्- यस्मात् कारणात्। तुरीयम्- चतुर्थम्। जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यतीतसमाधिगं वा। भूर्भुवःसुवर्विशिष्टं वा। यजामहे- उपास्महे। अध- तस्मात् कारणात्। नः- अस्माकम्। ददिः- तद्दायकः। भव स्म- अवश्यं भव ॥१०॥

अश्विना पिबतं मधु दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना यज्ञवाहसा॥ १ ॥०१५ ॥११

Dr. Ranganji
WEBOLIM

दीद्यग्नी- दीप्यमानाग्निसंपन्नौ। सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्पसंपन्नाविति भावः। शुचिव्रता- शुद्धनियतिपालकौ। यज्ञवाहसा- सङ्गतिकरणपूजादाननिर्वाहकौ। अश्विना- श्वासप्रश्वासयोः आधारभूतप्राणापानवशीकरणशक्ती। ऋतुना- उचितकाले प्राणोपासनकाले। मधु- मधुरं प्राणसान्त्वनरसम्। पिबतम्- अनुभवतम् ॥११॥

गार्हपत्येन सन्त्य ऋतुना यज्ञनीरसि। देवान्देवयते यज॥ १ ॥०१५ ॥१२

सन्त्य- दातः। षणु दाने। यज्ञनीः- यज्ञनेता। असि- भवसि। गार्हपत्येन- कुटुम्बपालकेन। ऋतुना- समयेन। देवयते- देवेच्छवे। देवान्- द्योतनशक्तीः। यज- उपास्व ॥१२॥

Dr. Ranganji

WEBOLIM